

ESSAY

# **Pleidooi voor een Verantwoordelijke Samenleving**

*Naar een cultuuromslag  
in samenleving en bestuur*

Peter Van Rompuy

## INHOUD

---

|                                                                                 |                  |
|---------------------------------------------------------------------------------|------------------|
| <b>Inleiding: Er broeit iets in de samenleving .....</b>                        | <b>3</b>         |
| <b>Maatschappelijk weefsel verbrokkelt .....</b>                                | <b>4</b>         |
| <i>Symptomen.....</i>                                                           | <i>4</i>         |
| <i>Afstand-samenleving .....</i>                                                | <i>5</i>         |
| <b>Individualisering .....</b>                                                  | <b>6</b>         |
| <i>Een culturele klimaatverandering.....</i>                                    | <i>6</i>         |
| <i>De drie pijlers.....</i>                                                     | <i>6</i>         |
| <i>De tragische vergissing van links en rechts.....</i>                         | <i>7</i>         |
| <b>Een verstikte burger, uitgeputte overheid en overbevraagde politiek.....</b> | <b>9</b>         |
| <b>Brandstof voor het populisme.....</b>                                        | <b>10</b>        |
| <b>Cultuuromslag .....</b>                                                      | <b>12</b>        |
| <b>Omslag in de samenleving .....</b>                                           | <b>12</b>        |
| <i><b>Herwaarderen van waarden .....</b></i>                                    | <i><b>12</b></i> |
| Verantwoordelijkheid als kernwaarde .....                                       | 12               |
| Tegenoffensief van verantwoordelijke burgers.....                               | 13               |
| <i><b>De ateliers van verantwoordelijkheid.....</b></i>                         | <i><b>15</b></i> |
| 1. Gezin .....                                                                  | 15               |
| 2. Onderwijs .....                                                              | 16               |
| 3. Verenigingsleven .....                                                       | 16               |
| 4. Het lokale .....                                                             | 17               |
| 5. Integratie.....                                                              | 18               |
| <b>Omslag in het bestuur .....</b>                                              | <b>19</b>        |
| 1. Van klikzucht naar standvastigheid.....                                      | 20               |
| 2. Van subsidiecultuur naar kerntaken.....                                      | 21               |
| 3. Van regeldrift naar responsabilisering.....                                  | 22               |
| 4. Van bureaucratie naar lokale verbondenheid.....                              | 23               |
| 5. Van globalisering naar Europese autonomie.....                               | 24               |
| <b>Slot: The European way of life.....</b>                                      | <b>25</b>        |

## Inleiding: Er broeit iets in de samenleving

---

We leven in een tijd van ongekende vrijheid en welvaart, en toch voelt onze maatschappij fragiel aan. We kunnen er niet echt de vinger op leggen. Maar wie goed luistert naar de hartslag van onze samenleving, kan niet ontkennen dat er iets broeit. Een op vijf jonge mensen heeft geen sociaal netwerk. Eén op drie Vlamingen voelt zich eenzaam. Meer dan één miljoen Belgen neemt antidepressiva. Het zijn uiteenlopende symptomen die elk wijzen op eenzelfde diagnose: ons sociaal weefsel verbrokkelt. Nog nooit waren we zo geconnecteerd en toch lijkt de afstand tussen mensen alsmaar groter te worden. We leven steeds meer in onze eigen bubbel, naast elkaar maar niet met elkaar.

Het gebrek aan samenhang en vertrouwen leidt ook tot juridisering. Overeenkomsten vergen tegenwoordig vuistdikke contracten. Burenruzies belanden steeds vaker voor de rechtbank. In die gevoelens van onbegrip en verlatenheid vinden extreme stemmen gehoor. De Franse politicoloog Yann Algan noemt dit maatschappelijk onbehagen zelfs de 'belangrijkste brandstof voor het populisme'.

Tot dusver bleef het al te stil over de spanningen in onze samenleving. Het is tijd dat we gehoor geven aan dit onbehagen, niet door het verder te voeden maar door met antwoorden te komen. Klassieke politieke recepten zullen evenwel niet volstaan om het tij te keren.<sup>1</sup> Met het herverdelen van belastinggeld zullen we de sociale samenhang niet herstellen. Er is meer nodig. Zelfs als de regering erin zou slagen om te komen tot nul koopkrachtverlies en nul migratie, dan nog zal het onderliggende onbehagen niet verdwenen zijn!

Zolang we geen antwoord bieden op de roep naar gedeelde waarden, zullen populistische leegte blijven invullen met simplistische boodschappen. Als democraten gaan we de strijd niet winnen door de absurditeit van Trump of de Brexit aan de kaak te stellen, wel door een overtuigend verhaal te vertellen over hoe we onze samenleving terug aaneenhechten!

We moeten durven formuleren wat we van elkaar verwachten. De vraag mag niet alleen zijn wat de overheid voor de burger moet doen, maar ook wat de burger kan doen voor de samenleving. We gaan onze samenleving niet hechter maken door meer regels en meer overheid, wel door een appel op de verantwoordelijkheidszin van allen, voor allen.

Over partijgrenzen heen groeit het besef dat het anders moet. Niet als een politiek spel, maar als een respons op een brede roep die leeft in onze maatschappij. Om het tij te keren, is er nood aan een omwenteling. Niet aan een klassieke omkering in het beleid, maar aan een omslag in de hoofden en de harten. Er is nood aan een 'cultuuromslag' in de samenleving en in onze wijze van besturen.

Een cultuuromslag begint bij het kleine, in het gezin, op school, in de buurt. Elk jaar tijdens de *Warmste Week* tonen talloze Vlamingen dat er nog steeds een brede humuslaag aan maatschappelijk engagement aanwezig is. Het gemis aan verbondenheid doet de nood aan betekenisvolle menselijke interactie heropleven. Steeds meer ouders beperken de schermtijd van hun kinderen om meer tijd met elkaar door te brengen. Ook buiten het eigen gezin zoeken mensen elkaar terug op. Nooit eerder werden er zoveel vrijetijds- en cultuurevenementen georganiseerd als nu! Haast onopgemerkt komt er een stille reactie

---

<sup>1</sup> Dit essay handelt specifiek over maatschappelijke uitdagingen en de politieke gevolgen ervan. Dit essay heeft niet de ambitie om ook de budgettaire, economische of institutionele uitdagingen te behandelen, hoe belangrijk deze ook zijn.

op gang van mensen die terug op zoek zijn naar menselijke warmte.

Om de samenhang in onze maatschappij te versterken, wil ik ook het debat openen over de invoering van een verplichte burgerdienst. Elke jongere engageert zich om tussen 16 en 18 jaar in totaal één maand actief te zijn in het verenigingsleven. Op die manier brengen we alle lagen van de bevolking terug samen. Zo kan een sneeuwbal beginnen rollen die onze samenleving terug aaneen doet klitten.

Niet enkel in de samenleving, maar ook in onze manier van besturen is een omslag nodig. Al te lang heeft de politiek naar de kiezer gekeken als een consument van de overheid. Dat heeft geleid tot een overdaad aan subsidies en regels. Het resultaat is een verstikte burger, een uitgeputte overheid en een overbevraagde politiek.

Er is nood aan een bestuursstijl die minder focust op regels en meer op het geven van richting. Met minder anonieme bureaucratie en meer lokale verbondenheid. Een verantwoordelijke bestuursstijl schept een helder kader, waarbinnen mensen vertrouwen krijgen. Zo ontstaat er zuurstof voor initiatief en creativiteit. Wie zich verantwoordelijk opstelt, moet zich gesteund en erkend voelen. En wie er de kantjes van af loopt, moeten we daarop durven aanspreken.

Want het is niet te laat. De tijd is rijp voor een brede tegenbeweging van verantwoordelijke burgers en bestuurders. Tegen de vereenzaming en het individualisme in de samenleving, maar evenzeer tegen de extreme stemmen op sociale media en het populisme in de politiek.

Dit essay is een pleidooi om te kiezen voor verantwoordelijkheidszin als kernwaarde voor onze samenleving en bestuur. Niet als

moralisme, maar als een appel tot maatschappelijk engagement. Niet als nostalgie naar het verleden, maar als fundament voor een betere toekomst.

## Maatschappelijk weefsel verbrokkelt

---

### Symptomen

Regelmatig neem ik deel aan politieke debatten georganiseerd door scholen. De jongeren kiezen daarbij zelf de thema's. Enkele jaren geleden kwam mentaal welzijn haast nooit voor in hun keuzes, nu staat het stevast in de top drie. Recent trokken een tiental onderwijsexperts aan de alarmbel over de 'emotionele en gedragsproblemen bij jongeren'. Het aantal leerlingen dat spijbelt of van school wordt gestuurd, bevindt zich op een recordhoogte. 'Hoewel de klassieke spijbelaar nog bestaat – de leerling die op weg naar school beslist om op café te gaan – zien we vaak dat leerlingen gewoon alleen thuiszitten,' vertelt een schooldirecteur in een krant.

'Jongeren zijn hierbij een soort van kanaries in de koolmijn. Ze ervaren leegte, weten niet goed wat hun waarden zijn, maken moeilijker verbinding met zichzelf, hun familie, omgeving. De toename van persoonlijke mentale problemen kan niet los gezien worden van een algemene ontredde in de maatschappij.' Zo analyseert jeugdpsychiater Belo Mussche. De onderhuidse spanningen in onze samenleving vertalen zich ook in een forse toename van mensen die uitvallen door stress en burn-outs, en dat in alle leeftijdsgroepen.<sup>2</sup> We leven in een tijd waarin we nooit zoveel zekerheid kenden op materieel vlak, toch waren we nooit zo onzeker op sociaal en mentaal vlak.

---

<sup>2</sup> In 2023 waren er nooit eerder zoveel mensen arbeidsongeschikt wegens burn-out of depressie (in totaal 137.454). Dat is een stijging met meer dan 15 procent in één jaar en met meer dan 74 procent sinds 2018.

Ook al staat ons maatschappelijk weefsel onder druk, toch zijn de meeste Vlamingen nog steeds tevreden over hun eigen leven, dat blijkt uit zowat elk onderzoek! Desondanks lezen ze in de media haast onafgebroken berichten over wat er allemaal misloopt in de wereld. Daardoor tekent zich een schril contrast af tussen de tevredenheid over het eigen leven en het vertrouwen in de buitenwereld. 'Met mij gaat het nog goed, maar met de wereld gaat het slecht.' *Bonheur privé, malheur social.*

## Afstand-samenleving

Psychiater Dirk De Wachter trekt al langer aan de alarmbel. 'Eenzaamheid is de rode draad doorheen alle pathologieën. Zelden zijn er zoveel mensen geweest die eenzaam door het leven moeten, die uit de boot zijn gevallen door het verlies van werk, van een partner of van hun huis. Mensen die zonder verbindingen van familiale of andere aard alleen trachten te overleven.' Uit recent grootschalig onderzoek blijkt dat maar liefst een op drie Vlamingen zich eenzaam voelt, in het bijzonder ouderen en jongvolwassenen.<sup>3</sup>

Paradoxaal hebben 'sociale' media niet geleid tot meer verbondenheid, wel integendeel. In de VS spenderen tieners 30% van de tijd waarin ze wakker zijn achter een scherm. In Vlaanderen is de tijd waarin kinderen nog buiten spelen de voorbije vijf jaar met 25% afgenomen. Relatietherapeute Rika Ponnet stelt dat 'de enige duurzame relatie die overeind lijkt te blijven die met onze smartphone is'.

We waren nog nooit zo geconnecteerd en toch lijkt de menselijke afstand nog nooit zo groot te zijn geweest. We vergaderen op afstand. We winkelen op afstand. Sinds kort bestaat er zelfs een uitdrukking om anderen op afstand te houden: *you are intruding my safe space.* We

leven in een 'afstand-samenleving'. Elk in zijn eigen bubbel. We leven nog wel naast elkaar, maar steeds minder met elkaar. Tekenend voor die groeiende afstand is de recente invoering van een 'stiltewagon' in treinstellen, nochtans hebben we meer dan ooit nood aan een 'gesprekswagon'.

De huidige tijdsgeest werd recent nog kernachtig samengevat door een studentenvertegenwoordiger aan de UGent, Felix Coens. 'De Overpoort staat nooit meer stampvol. Studieplekken die gerund worden door studenten, vinden geen vrijwilligers meer. Als je in je eerste jaar amper naar de les gaat, hoe kun je dan mensen leren kennen? Alles is veel individueler geworden. De attitude is vaak: ik kom hier gewoon mijn diploma halen, in plaats van: ik kom hier om in een gemeenschap te stappen.' De tendens die hij beschrijft, is nochtans niet nieuw. Toen ik zelf nog lid was van het Vlaams Rechtsgenootschap daalde het aantal fuifzalen voor de openings-TD van vijf in 1998 tot nog amper drie in 2003. Felix Coens voegt er dan ook terecht aan toe, 'Ik ben ervan overtuigd dat het dalende engagement een breed maatschappelijk fenomeen is, dat aan een universiteit gewoon heel zichtbaar is.'

Nochtans is de samenleving geen hotel, waar elk zijn eigen leven leidt in zijn eigen kamer. De samenleving is een huis waar er samengeleefd moet worden. Stilaan groeit het besef dat het anders moet, dat we elkaar terug actief moeten opzoeken. Vorig jaar stond *De Warmste Week* niet toevallig in het kader van 'de strijd tegen eenzaamheid'. Jongeren geven zelf aan dat ze schermtijd op de smartphone beschouwen als 'weinig betekenisvol'. Bewustwording is de eerste stap naar verandering!

---

<sup>3</sup> Wie sociaal geïsoleerd leeft, draagt een even groot gezondheidsrisico als wie dagelijks vijftien sigaretten rookt. Onderzoek geeft aan dat zelfs een bescheiden afname van sociale contacten - met 5% - evenveel impact heeft op het geluksgevoel als een inkomensverlies van 10%.

# Individualisering

---

## Een culturele klimaatverandering

De Britse rabbijn Jonathan Sacks noemt de verschuivingen in onze maatschappelijke omgangsvormen zelfs een 'culturele klimaatverandering'. De *persoonlijke* problemen waar steeds meer mensen mee kampen - die zich uiten in beschavingsziektes zoals burn-out of druggebruik - hebben volgens hem een onderliggende *maatschappelijke* oorzaak, met name de individualisering.

Sacks markeert drie grote kantelpunten die de individualisering in de Westerse wereld in een stroomversnelling hebben gebracht. Hij identificeert daarbij een culturele, een economische en een technologische omwenteling.

Ten eerste kwam in de jaren '60 de *culturele* ontvoogding op gang. De economische groei in de naoorlogse periode had de materiële welstand van miljoenen gezinnen uit de middenklasse gevoelig verbeterd. Deze materiële ontvoogding bracht ook de roep naar culturele ontvoogding op gang. Het toenmalig sociale verwachtingspatroon werd als te beklemmend ervaren en bracht een roep naar meer individuele vrijheid op gang. Op maatschappelijk vlak leidde dit tot ontzuiling. Op levensbeschouwelijk vlak luidde dit het begin in van de secularisering. Zelfontplooiing en persoonlijke keuzevrijheid stonden vanaf toen centraal.

Ten tweede werden de jaren '80 gekenmerkt door het *economisch* neoliberalisme, gesymboliseerd door de Amerikaanse president Reagan en de Britse premier Thatcher. Het vrije streven van elk individu naar zo veel mogelijk welvaart moest leiden tot maximale welstand voor allen. Hoe meer we

zouden consumeren, hoe gelukkiger we zouden worden.

Ten derde brak in de jaren 2000 de *digitale* revolutie door. Direct menselijk contact werd ingeruild voor schermtijd. Vandaag bepalen anonieme algoritmes met wie we contact leggen en welke boodschappen we te zien krijgen.<sup>4</sup>

In een halve eeuw zijn we geëvolueerd van een cultuur waarin de nadruk lag op de gemeenschap (gegroeid uit de naoorlogse solidariteit) naar een doorgeschoten individualisme. Het mag niet verbazen dat in zulke tijdsgeest een politicus als Trump populair wordt. 'Hij is de vleesgeworden droom van de postmoderne mens: een zelfgemaakte mythe die niets of niemand nodig heeft, behalve zichzelf,' meent opiniemaker Khalid Benhaddou.

Maar een samenleving is meer dan een aaneenschakeling van geïsoleerde individuen. De mens is van nature gemaakt om andere mensen op te zoeken. *Chassez le naturel, et il revient au galop!* Het doet denken aan het beroemde vers van de Engelse dichter John Donne: '*Geen mens is een eiland, in zichzelf besloten. Elke mens is een stukje continent, deel van het vasteland.*'

## De drie pijlers

Volgens de econoom Raghuram Rajan wordt elke samenleving opgebouwd uit drie pijlers. De eerste pijler is de overheid, die waakt over de verdeling van macht. De tweede pijler is de economie, die de creatie van welvaart bepaalt. De derde pijler is het maatschappelijk weefsel, met name de ongeschreven spelregels die ons toelaten met elkaar samen te werken en samen te leven. Volgens Rajan zijn de drie pijlers onlosmakelijk met elkaar verbonden.

---

<sup>4</sup> Een topman van *Meta* droomde luidop van een 'posthumane toekomst' waarin VR-brillen ons allemaal opsluiten in bubbels zonder gedeelde ervaringen.

In 2016 vertolkte de Nederlandse auteur en politicus Jan Terlouw hoe het vertrouwen in de pijlers van onze samenleving gestaag afkalft:

*‘In die tijd hingen er overal touwtjes uit de brievenbussen. De kinderen konden gewoon de voordeuren opentrekken en bij elkaar binnenlopen, volwassenen ook. We vertrouwden elkaar. We hadden natuurlijk kritiek op de regering en we vonden dat de dingen anders moesten, maar we wantrouwden ze niet.*

*Nu is het 2016 en er zijn heel veel dingen veranderd. We vertrouwen elkaar niet meer. Een ondernemer zei pas tegen me: ‘wat ik vroeger met een handdruk bekrachtigde, dat gaat nu met vijf contracten’. Een ander zei: ‘als ik nu een brug moet bouwen dan heb ik meer juristen nodig dan ingenieurs’.*

*En de overheid vertrouwt ook de bevolking niet meer. Alles wordt dichtgeregeld. Als de burgers zich maar keurig aan de regeltjes houden dan is het oké. Een eigen initiatief, eigen verantwoordelijkheid nemen, wordt helemaal niet op prijs gesteld. Lijsten invullen ja, en als die kloppen dan is het in orde.’*

Minder dan tien jaar later heeft Nederland geen werkbaar bestuur meer. Als het wederzijds vertrouwen tussen burgers onderling afbrokkelt, verbrokkelt ook het vertrouwen in de instellingen die hun samenleven bepalen, zoals de overheid, de rechtstaat en de media. Het verklaart waarom het vertrouwen in de democratische instellingen de voorbije decennia in zowat alle westerse landen is beginnen afkalven, ongeacht de verschillen in het beleid dat in elk land werd gevoerd.

De verbrokkeling van de samenleving vertaalt zich ook in electorale instabiliteit. Harvard-onderzoeker Steven Levitsky rapporteerde dat sinds 2020 in 40 van de 54 nationale verkiezingen in westerse democratieën de zittende regering uit het ambt is gezet. In 2024 verloor bij meer dan 80% van de verkiezingen in democratische landen de regerende partij stemmen ten opzichte van de vorige verkiezing.<sup>5</sup>

Toch is er geen reden tot fatalisme. Recent bleek uit een grootschalig onderzoek dat voor het eerst in vele jaren er significant meer Vlamingen tevreden waren over de werking van de democratie dan ontevreden! Blijkbaar weten mensen te waarderen dat de nieuwe regering alle actoren in de samenleving durft aan te spreken op hun deel van de verantwoordelijkheid om het land er terug bovenop te helpen.<sup>6</sup>

## **De tragische vergissing van links en rechts**

Na het einde van de Koude Oorlog leek het liberalisme klaar om de wereld definitief te veroveren. Dictaturen werden democratieën. Grenzen vielen weg. De vrijhandel floreerde. Internationale rechterlijke instanties zagen het levenslicht. Aanvankelijk met groot succes. In het Zuiden werden honderden miljoenen mensen uit de armoede getild. In het Westen genoten consumenten van ongelimiteerde keuzevrijheid en stijgende beurskoersen. Persoonlijke vrijheid was toen het hoogste goed.

In ons land werden deze liberale gedachten vertolkt in de Burgermanifesten van Guy Verhofstadt in de jaren negentig. Op economisch vlak koos hij resoluut voor de neoliberale lijn van de Britse premier

---

<sup>5</sup> Bij de lokale verkiezingen van oktober 2024 vond in Vlaanderen net de omgekeerde beweging plaats. De meeste burgemeesters werden door de kiezer beloond voor hun beleid!

<sup>6</sup> In mijn boek *Democratie zkt Vertrouwen* (Lannoo) ga ik dieper in op de vraag hoe we het vertrouwen in de democratie in het algemeen kunnen herstellen.

Thatcher. *Laissez-faire, laissez-passer*.<sup>7</sup> Maar ook de democratie werd in zijn denken herleid tot een loutere optelsom van individuele meningen, die vertaald moest worden in bindende referenda. Verhofstadt pleitte zelfs voor het 'recht om uit de staat te stappen'. Burgers moesten het recht krijgen om zoveel mogelijk hun eigen zin te doen, zonder plichten ten aanzien van elkaar en de samenleving. Het was het toppunt van individualisme in de Vlaamse politiek!

Maar ook de linkerkant liet zich niet onbetuigd in de liberale gedachte van 'vrijheid-blijheid', in het bijzonder ten tijde van de paarse regeringen. Het bindmiddel was toen een hyper-individualistisch mensbeeld, niet enkel op ethisch vlak. De kiezer werd aanzien als 'consument van de overheid'. Links wilde het individu bevrijden door het alsmaar meer rechten toe te kennen. De plichten ten aanzien van anderen werden dan weer uitbesteed aan de overheid. Burgers werden niet langer geacht bekommerd te zijn voor elkaar, zolang het maar 'gezellig' was!<sup>8</sup>

'De tragische vergissing van links is dat het dertig jaar geleden solidariteit heeft ingeruild voor persoonlijke vrijheid,' stelt journalist Edward Luce in zijn boek *The Retreat of Western Liberalism*. Nadat de linkerkant zelf de individuele vrijheid jarenlang heeft gecultiveerd, reageert het nu verbaasd op het afkalven van de solidariteit ten aanzien van werklozen, zieken of vluchtelingen. Wie promotie voert voor het individualisme moet niet verwonderd opkijken wanneer 'eigen volk eerst' begint op te rukken!

Zowel links als rechts gingen ervan uit dat vrije individuen vanzelf zouden uitgroeien tot verantwoordelijke burgers, die zich engageren in het verenigingsleven en zich een goed

geïnformeerde opinie vormen over het publieke debat. Ze geloofden dat burgerschap als het ware in het individu ingebakken zat van bij de geboorte en slechts 'bevrijd' hoefde te worden opdat het zou openbloeien. Ze gingen totaal voorbij aan het feit dat burgerschap het resultaat is van verantwoordelijkheidszin, zowel voor de eigen houding als voor de zorg voor anderen. Of zoals de Amerikaanse journalist David Brooks het krachtig verwoordde, 'de takken van de individuele vrijheden groeien vandaag in alle richtingen, maar de wortels van de collectieve verantwoordelijkheidszin worden niet meer gevoed'.

Intussen is het besef doorgedrongen dat 'het individualisme te ver is doorgeschoten', zoals voormalig liberaal partijvoorzitter Lachaert het recent zelf stelde in een veelgelezen opiniestuk. 'Vrijheid evolueerde zo, ongewild, naar egoïsme. En in die leegte zijn extreme stemmen binnengeslopen: politici die mikken op woede en angst, en die orde beloven waar het liberalisme alleen maar vrijblijvendheid lijkt te bieden.'

Centrumpartijen hebben traditioneel gezien meer oog voor het gemeenschapsdenken. Toch moet ook het centrum zich bescheiden opstellen. Ook onze recepten hebben de oprukkende individualisering de voorbije decennia niet kunnen tegenhouden. Vanuit dit besef moeten we het aandurven om waarden zoals verantwoordelijkheidszin en lokaal engagement terug in het hart van het publieke debat te plaatsen.

Er bestaat wel degelijk een middenweg tussen het maakbaarheidsdenken van links waarbij de overheid alles moet oplossen - maar ons in feite verstikt - en de neoliberale vrijheid van rechts die leidt tot leegte en vereenzaming.

---

<sup>7</sup> Dit ging vooral ten koste van wie niet hoogopgeleid was. De rechterkant wierp zich steeds meer op als verdediger van de individuele vrijheid, en steeds minder van sociale mobiliteit door burgers gelijk aan de start te laten komen (bijvoorbeeld door in te zetten op kwaliteitsvol onderwijs voor allen).

<sup>8</sup> De parallellen tussen de paarse regeringen in België en Nederland waren geen toeval, maar een weerspiegeling van de tijdsgeest. In Groot-Brittannië vertaalde dit beleid zich in de *derde weg* van de toenmalige socialistische eerste minister Tony Blair.

Het is de historische opdracht van het centrum – en in het bijzonder de christendemocratie - om tegen de heersende stroom van individualisme in te zwemmen en het belang van gemeenschapszin centraal te stellen.

Terwijl rechts staat voor *liberté* en links voor *égalité*, moet het centrum meer dan ooit kiezen voor *fraternité*. Verantwoordelijkheidszin moet terug de kernwaarde worden van onze samenleving. Of zoals de Nederlandse CDA-fractievoorzitter Bontenbal het zegt: ‘een verantwoordelijke samenleving draait om burgers die zich wel om elkaar bekommeren’.

## **Een verstikte burger, uitgeputte overheid en overbevraagde politiek**

Ook al zijn de symptomen van een verzwakte sociale samenhang voor iedereen zichtbaar, toch blijven de onderliggende oorzaken nog steeds onbenoemd. Het klassieke beleid blijft blind voor de maatschappelijke problemen die aan de basis liggen van het onbehagen dat bij veel burgers leeft.

Mentale problemen zoals burn-out en depressie gaan we niet enkel terugdringen door steeds meer Centra voor Geestelijke Gezondheidszorg te openen. Ook het gratis maken van psychologische hulp zal de ellenlange wachtlijsten voor mentale hulpverlening niet oplossen. En het nijpende plaatsgebrek in de jeugdzorg zal nooit onder controle geraken als we niet durven spreken over de oorzaken van de toename van het aantal verontrustende opvoedingssituaties. In amper zes jaar tijd is het aantal jongeren dat wordt aangemeld in onze gemeenschapsinstellingen verdubbeld! Zolang de politiek het niet aandurft om de onderliggende *maatschappelijke* oorzaken te

benoemen, blijft het vanuit de overheid dweilen met de kraan open.

Een ander voorbeeld is de aanpak van drugscriminaliteit. Het spreekt voor zich dat er repressiever moet opgetreden worden nu er op klaarlichte dag geschoten wordt in Brussel en Antwerpen. Maar zolang de strijd tegen de drugscriminaliteit beperkt blijft tot een *war on drugs*<sup>9</sup> zonder ook de druggebruikers te durven aanspreken op hun eigen verantwoordelijkheid, zal het nooit lukken. Drugs mag daarom in onze samenleving niet genormaliseerd worden, niet door een justitieel gedoogbeleid en niet in tv-series op de publieke omroep.

Heel wat maatschappelijke problemen kunnen niet opgelost worden door een extra blik ambtenaren open te trekken. En toch, elk nieuw incident wordt door het klassieke beleid beantwoord met nog meer overheid, nog meer regels en nog meer controles. Die drang naar steeds meer staatsinterventie komt zowel vanop links (sociale uitkeringen) als vanop rechts (veiligheid). Het is een uitloper van een politiek waarbij naar de burger gekeken wordt als een ‘consument van de overheid’. De samenleving wordt daarbij gereduceerd tot een optelsom van individuele belangen of doelgroepen met specifieke materiële noden, en niet langer aanzien als een waardengemeenschap van burgers met rechten en plichten ten aanzien van elkaar.

Door de illusie te voeden dat de overheid elk probleem moet en kan oplossen, is de bereidheid geslonken om nog ongemakken te tolereren. Burenruzies worden steeds vaker uitgevochten voor de rechtbank, in plaats van het onder elkaar uit te praten. Ook het verlenen van vergunningen verloopt steeds moeizamer doordat de minste schending van het private belang aanleiding geeft tot een gerechtelijke procedureslag. Elke spanning in de samenleving moet door de overheid

---

<sup>9</sup> Denk maar aan de inzet van pantservoertuigen in stadswijken, zoals de *Bearcats* in Antwerpen.

worden weggenomen, desnoods door de eigen rechten te laten gelden langs justitiële weg.

Hoe zwakker de cohesie in een maatschappij, hoe sterker de neiging tot reguleren door de overheid. Hoe minder gedeelde waarden, hoe luider de roep naar normen. Ook al werden heel wat regels en voorschriften met de beste bedoelingen ingevoerd om de burger beter te beschermen, toch voelt diezelfde burger er zich steeds meer door verstikt.

In de drang om vanuit de overheid om elk aspect van de samenleving te willen reguleren, is het menselijke aspect uit beeld verdwenen. 'De regelzucht tast de beroepseer aan van mensen die daardoor met minder passie aan het werk zijn. Daarom moeten we het mes zetten in onnodige regeldruk. Niet omdat het in een liberale agenda deregulering zou passen, maar omdat het in een agenda past van eigen verantwoordelijkheid nemen en de kracht van de samenleving benutten,' zo stelt Henri Bontenbal.

Intussen is ook de overheid zelf het slachtoffer geworden van de eigen regeldrift. Al te vaak verzanden publieke infrastructuurprojecten in oeverloze aanbestedingsprocedures of juridische veldslagen over vergunningen. De overheid lijkt wel - net als Gulliver - vastgeketend aan de grond door de talloze kleine regeltjes die het zelf in het leven heeft geroepen. Deze onmacht ondergraaft het geloof van de burger in de democratische kracht van collectieve actie. Het resultaat van deze regeldrift is een verstikte burger, een uitgeputte overheid en een overbevraagde politiek. Ook in onze manier van besturen is

het dus hoog tijd voor een ware cultuuromslag!

## Brandstof voor het populisme

Volgens de Franse politicoloog Yann Algan is de belangrijkste hedendaagse politieke breuklijn niet langer gebaseerd op een klassieke indeling zoals sociale klasse of ideologische overtuiging, maar wel op maatschappelijke onvrede. Deze onvrede komt volgens Algan voort uit de overgang van een samenleving die is opgebouwd uit sociale klassen naar een samenleving opgebouwd uit 'geïsoleerde individuen'.

Sociaal isolement doet zich niet enkel op individueel vlak voor (vereenzaming)<sup>10</sup>, maar ook op sociaal vlak (segregatie). Groepen vormen eilanden in onze maatschappij. In plaats van naar hetzelfde nieuwsjournaal te kijken, consumeren we elk onze eigen (sociale) media binnen onze eigen bubbel. We gaan niet meer naar het café in het dorp, maar we spreken thuis af met de eigen vrienden. Stedelingen hebben een andere levensstijl dan plattelandsbewoners. Nieuwkomers trekken zich terug binnen de eigen (taal)gemeenschap. We raken steeds meer gedeconnecteerd van elkaars leefwereld, ook al wonen we vlakbij elkaar.<sup>11</sup> Een andere Franse politicoloog Jérôme Fourquet vergelijkt de hedendaagse samenleving daarom met een 'archipel', een cluster van aparte eilandjes naast elkaar.<sup>12</sup>

Wie het gevoel heeft er alleen voor te staan in het leven, wordt bij een tegenslag snel

<sup>10</sup> Sociaal isolement doet zich voor in alle lagen van de bevolking. We beseffen te weinig dat er ook in onze eigen straat mensen wonen die geïsoleerd leven. Vereenzaming kan iedereen overkomen.

<sup>11</sup> De Franse politicoloog Jérôme Fourquet spreekt daarom van 'maatschappelijk separatisme'.

<sup>12</sup> Deze gevoelens van uitsluiting namen in de VS ter rechterzijde de vorm aan van trumpisme. Ter linkerzijde vertaalde dit zich in *woke*-activisme. Het fundamentele probleem met *woke* is dat het de kwalen van het populistische denken wil bestrijden met een eigen vorm van identitair denken. Ook *woke* beoordeelt mensen. Niet op basis van talent of overtuiging, maar wel op basis van huidskleur of geslacht. Dat neemt niet weg dat de aandacht die *woke* krijgt in de Vlaamse politiek niet in verhouding staat tot de werkelijke omvang van het fenomeen. In plaats van een cultuuroorlog te voeren tegen *woke* hebben we nood aan een volwassen debat over hoe we onze samenleving pas echt terug aaneenhechten!

kwetsbaar. Dat gevoel van verlatenheid en isolatie wordt des te scherper gevoeld in een wereld waar steeds meer zekerheden op losse schroeven komen te staan. Niet enkel armoede of ongelijkheid, maar het ontbreken van betekenisvolle verbondenheid duwt mensen in de armen van polariserende krachten. Waar de samenleving geen gedeelde taal en moraal kent, vullen populisten de leegte met slogans. Wie onthecht raakt van de samenleving wordt des te meer vatbaar voor simplistische zekerheden. Populisten beloven de mensen een terugkeer naar vroeger 'toen er nog zekerheden waren'. En met autoritair optreden pretenderen ze de orde te zullen herstellen.

Algan noemt het sociaal isolement in onze samenleving daarom zelfs 'de belangrijkste brandstof voor het populisme'. Hij verwijst daarbij onder andere naar de *Gele Hesjes* in Frankrijk, toen buschauffeurs, consultants, landbouwers en intellectuelen dezelfde *colère* deelden. Dit protest ging niet om een klassieke clash tussen economische klassen, maar wel om een breed gedragen maatschappelijk - haast emotioneel - onbehagen.

De verbrokkeling van de samenleving vertaalt zich ook in electorale versnippering. Partijen worden daardoor volatiel en landen politiek instabiel. Als we willen dat burgers de democratische krachten blijven steunen, moeten we hen terug overtuigen dat ons samenlevingsmodel wel degelijk de moeite waard is om voor te kiezen!

## Cultuuromslag

---

Over de partijgrenzen heen groeit het besef dat het anders moet. Niet als een politiek spel, maar als een respons op een brede roep die leeft in onze samenleving. Om het tij te keren is er nood aan een omslag. Geen klassieke ommekeer in het beleid, maar een ‘cultuuromslag’ in onze samenleving en onze manier van besturen. De centrale vraag daarbij is niet alleen wat de overheid voor de burger moet doen, maar ook wat de burger kan doen voor de samenleving.<sup>13</sup>

### Omslag in de samenleving

Onder de oppervlakte leeft er bij heel wat mensen een breed verlangen naar betekenis, naar gemeenschap, naar iets dat groter is dan het ik. Het is precies daar dat er een cultuuromslag mogelijk en noodzakelijk is: een herbronning van de samenleving rond gedeelde waarden, wederkerigheid en verantwoordelijkheid. De heropbouw begint niet bij wetten, maar bij de vraag: wat mogen we van elkaar verwachten?

Maar hoe herstellen we de gemeenschapszin in onze postindustriële en digitale samenleving? Waarden zijn immers geen jas die je zomaar even aantrekt. Waarden zijn ook geen normen die vanuit de overheid afgedwongen kunnen worden. Het volstaat ook niet om de waarden van onze samenleving netjes op te sommen in de Grondwet. Net zomin zal het volstaan om nieuwkomers een burgerschapstest te laten afleggen, hoe waardevol dat ook is. Want wat dan met al wie hier geboren is en opgroeit in een maatschappij waar hyperindividualisme en consumentisme gelden als hoogste goed? Kortom, waarden moeten beleefd en doorleefd worden door alle burgers, elke dag opnieuw.

## Herwaarderen van waarden

‘Waarden creëren iets miraculeus in een samenleving, met name vertrouwen’ meent de Britse rabbijn Jonathan Sacks. Waarden zijn de set aan ongeschreven gedragsregels die ervoor zorgen dat mensen in hun dagelijkse omgang met elkaar kunnen samenwerken zonder conflict of bedrog, doordat ze weten waaraan ze zich mogen verwachten. Waarden zorgen ervoor dat we niet elke samenwerking moeten vastleggen in commerciële contracten, waarbij we elkaar betalen om iets te doen. Waarden zorgen ervoor dat conflicten beheersbaar blijven en er niet om de haverklap beroep moet gedaan worden op de rechtbank. Waarden zorgen ervoor dat mensen het algemeen belang ‘internaliseren’ bij het nastreven van hun persoonlijke idealen.

Democratie gaat dan ook over meer dan wetten stemmen en budgetten goedkeuren. Onze democratie is veel rijker dan een optelsom van financiële noden. In het publieke debat gaat het al te vaak over normen, zelden over waarden. We spreken over wat mag en niet mag, maar zelden over wat de moeite waard is. Toch zijn waarden zoals respect en verantwoordelijkheid niet ouderwets, ze zijn fundamenteel. Zonder gedeelde waarden valt een samenleving uiteen in fragmenten. Een democratie wordt geschraagd door normen én waarden, die elke burger geacht wordt te respecteren. Die waarden vormen ook de diepe wortels die onze democratie voeden.

### Verantwoordelijkheid als kernwaarde

Het is tijd dat we waarden die voor verbinding zorgen, terug leren benoemen. Dag in dag uit puzzelen we ons een hyper-individuele identiteit bijeen op basis van wat we consumeren, kopen, dragen en posten op sociale media. En toch blijven we met een leeg

---

<sup>13</sup> Of zoals de voormalige Amerikaanse president J.F. Kennedy het ooit zei, ‘*do not ask what your country can do for you, but what you can do for your country.*’

gevoel achter. Maar wat heb je aan de keuze tussen duizenden apps op je iPhone als je je niet langer echt verbonden voelt?

Er is nood aan een omslag in onze samenleving van individualisme en consumentisme naar gemeenschaps- en verantwoordelijkheidszin. We moeten durven zeggen dat niet alles relatief is. Vrijheid zonder verantwoordelijkheid wordt leeg. Solidariteit zonder onderlinge betrokkenheid wordt kil en bureaucratisch. Gelijkheid zonder wederkerigheid leidt tot onverschilligheid.

Verantwoordelijkheid is geen abstract begrip of onbereikbaar ideaal.<sup>14</sup> Het is tastbaar en maakt deel uit van ons dagelijkse leven. Zorgen voor het gezin en de familie, de burens een handje helpen, samen met de collega's hard werken om een onderneming te doen slagen. Zich verantwoordelijk opstellen ten aanzien van anderen betekent ook zich fatsoenlijk gedragen, de waarheid spreken en de wet respecteren. Het zijn waarden die we allen als kind ingelepeld kregen en die we moeten leren 'herwaarderen'.

Waarden delen, biedt ook de kans om culturele verschillen te overstijgen. Het is een democratisch antwoord op de verleiding van extreemrechts om terug te keren naar een cultureel homogene samenleving 'zoals vroeger' of de pogingen van extreemlinks om onze samenleving op te delen op basis van sociale klassen. Dezelfde waarden delen biedt de kans om zich te 'identificeren' met elkaar, niet ten koste van elkaar!

Maar om echt deel te kunnen uitmaken van een gemeenschap, moet je er ook een inspanning voor doen. Of zoals Jan Terlouw het opnieuw zo treffend uitdrukte, 'het hebben van plichten is een recht. Pas als je aan plichten moet voldoen, hoor je erbij. Dan ben je medeverantwoordelijk.' Plichten hebben

ten aanzien van elkaar schept een gevoel van saamenhorigheid, van opkomen voor elkaar.

Een samenleving opbouwen, vraagt meer van burgers dan het betalen van belastingen en het respecteren van de wet. Het vraagt meer dan elkaar 'gerust laten'. Ik bemoei mij niet met jou en jij niet met mij. Daarmee doen we onze samenleving tekort. Volwaardig participeren vereist ook een engagement in het gezins-, verenigings- en buurtleven. De groep van mensen die een handje helpen in de lokale sportclub of in het weekend op bezoek gaan bij hun grootouders is nog steeds groter dan zij die achter een laptop zure tweets zitten te versturen.

Het zijn de mensen van goede wil die onze samenleving bijeenhouden. Mensen moeten opnieuw de ruimte krijgen om samen iets voor elkaar te betekenen. Niet alles moet van de overheid komen. Er is nood aan een appel op de verantwoordelijkheidszin *van allen, voor allen*. Aan een wedergeboorte van burgerschap, waar plicht en recht worden samengebracht. Verantwoordelijkheid moet terug het kernwoord worden in het contact tussen burgers onderling en tussen burgers en de overheid. Als fundament voor een 'nieuw maatschappelijk charter'. Wie zich verantwoordelijk opstelt, moet zich terug gesteund en erkend voelen door de gemeenschap en door de overheid.

### **Tegenoffensief van verantwoordelijke burgers**

Maar om waarden als verantwoordelijkheid en burgerzin te laten openbloeien, zijn er democratische vrijheden nodig die de mensen hiertoe de ruimte bieden. Zonder vrijheid van meningsuiting, kunnen burgers niet samen op zoek gaan naar de waarheid. Zonder vrijheid van vereniging, is er geen engagement van vrijwilligers mogelijk. Zonder vrijheid van

---

<sup>14</sup> *'Ideals are like stars. You will not succeed to touch them with your hands. But like the seafaring man, you choose them as your guide, and following them you will reach your destiny,'* zo verwoordde de Amerikaanse senator Carl Schurz het ooit.

onderwijs, krijgen scholen geen ruimte voor een eigen pedagogisch project. Zonder vrijheid van religie, is er geen ruimte voor geloof en levensbeschouwing op een moment dat steeds meer mensen op zoek zijn naar betekenis in het leven!<sup>15</sup>

Kortom, zonder democratische vrijheden, kan verantwoordelijk burgerschap niet openbloeien tot een hechte gemeenschap.<sup>16</sup> Onze democratische vrijheden worden gegarandeerd door de Grondwet en de rechtstaat. En toch kunnen onze democratische vrijheden pas duurzaam blijven bestaan als er op een verantwoordelijke invulling aan wordt gegeven. Vrijheid is niet vrijblijvend, het vraagt van eenieder een voortdurend engagement.

Neem bijvoorbeeld de recente debatten over de vrijheid van meningsuiting. De vrijheid van meningsuiting dient om op een beschaafde manier van mening te verschillen, in een gezamenlijke zoektocht naar de waarheid. Tegenwoordig wordt de vrijheid van meningsuiting echter ingeroepen als een vrijbrief om elkaar te beledigen of ongeremd onwaarheden te verspreiden. Zo dreigen we te verzeilen in een publiek debat waar niemand zich nog vrij voelt om iets te zeggen zonder aan de schandpaal van de sociale media genageld te worden.<sup>17</sup> De vrije mening dient dan enkel nog om elkaar monddood te maken. Om onze

democratische vrijheden te vrijwaren, zijn morele grenzen onmisbaar. Zo niet, dan slaan ze om in het tegendeel.

De echte verdedigers van de vrijheid van meningsuiting zijn niet de extreme roepers, maar wel de gematigde stemmen van mensen die de moed hebben om op een beschaafde manier de demagogen van antwoord te dienen. We hebben als het ware nood aan een ‘rebellie van de redelijken’. Het klinkt haast ironisch dat populisten zich nu opwerpen als de verdedigers van vrijheid van meningsuiting, ook al verspreiden ze zelf ongeremd *fake news* en intimideren ze al wie hun mening niet deelt.<sup>18</sup>

De stille meerderheid van redelijke burgers moet zijn stem laten horen, vooraleer het geen meerderheid meer is. Er is nood aan een tegenoffensief van verantwoordelijke burgers. Tegen populisme en demagogie in de politiek. Maar evenzeer tegen individualisme en isolement in onze samenleving. De tijd is rijp voor een brede tegenbeweging, gedragen door burgers en bestuurders die verantwoordelijkheidszin opnieuw centraal willen stellen. Een hechte samenleving kan niet zonder plichtsbewuste burgers. Een democratie kan niet zonder verantwoordelijke democraten.<sup>19</sup> De toekomst zal verantwoordelijk zijn, of ze zal niet zijn!

---

<sup>15</sup> De kerk moet kritisch durven kijken naar haar eigen structuren, maar het geloof – evenals de 2000 jaar oude geschiedenis - blijft een plaats verdienen in een samenleving die meer dan ooit op zoek is naar zingeving.

<sup>16</sup> Of zoals de Franse functionaris Jean Monnet het ooit uitdrukte ‘*Nothing is possible without men. Nothing is lasting without institutions.*’

<sup>17</sup> We kunnen niet aanvaarden dat sensationeel *fake news* door algoritmes op sociale media massaal verspreid wordt en saaie waarheden amper of niet. De Europese regels over sociale media moeten daarom in de eerste plaats het algoritme aan toezicht onderwerpen, veeleer dan de inhoud zelf aan banden te leggen.

<sup>18</sup> Populisten trachten zich op te werpen als de zogezegde ‘verdedigers van de democratische wil van het volk’. Daarmee beogen ze een *Umwertung aller Werte*. Die omkering van onze democratische waarden mogen we niet zomaar laten gebeuren!

<sup>19</sup> Een democratie blijft niet overeind enkel en alleen dankzij haar instellingen. Kijk maar hoe Trump haast zonder enige tegenstand rechterlijke vonnissen naast zich neerlegt, de media intimideert en universiteiten drooglegt. Zelfs het Amerikaanse Congres durft hem nog amper tegenspreken. Een democratie blijft enkel bestaan zolang verantwoordelijke burgers de moed tonen om zich te verzetten tegen extremen.

## De ateliers van verantwoordelijkheid

Traditionele sociale netwerken staan onder druk. Tweeverdienende ouders krijgen werk en gezin moeilijk gecombineerd, buurten worden anoniemer, verenigingen vinden moeilijker vrijwilligers.<sup>20</sup>

De verzwakking van relationele netwerken zoals het gezin, de buurt en het verenigingsleven is nochtans geen recent fenomeen. Al in de jaren 1990 waarschuwde de Amerikaanse politicoloog Robert Putnam in zijn beroemde boek *Bowling Alone* dat het gemeenschapsleven in alle sociale lagen van de bevolking achteruitgaat. Minder mensen sloten zich aan bij sportclubs, buurtwerkingen of verenigingen. Wat Putnam beschreef voor de VS, zien we ook bij ons: sociale weefsels die ooit vanzelfsprekend mensen bijeenbrachten, staan onder druk. In Europa is het aantal gezinnen dat niet éénmaal per week afspreekt met familie, vrienden of burens gestegen van 1 op 10 naar 1 op 3.

Om onze samenleving terug op te bouwen, moeten we van onderuit beginnen. In cirkels rondom de mensen zelf. Deze *cirkels van verbondenheid* worden nog steeds gevormd door het gezin, de school, de werkplek, de buurt en het verenigingsleven. Het zijn de ‘ateliers van verantwoordelijkheid’, waar mensen zich leren inzetten voor iets of iemand buiten zichzelf.<sup>21</sup>

Alles begint bij de opvoeding in het gezin en de opleiding op school. Maar het mag zich daartoe niet beperken. Ook media, cultuur, religieuze en levensbeschouwelijke

gemeenschappen dragen een deel van de verantwoordelijkheid. In een pluralistische samenleving betekent dit niet dat iedereen dezelfde overtuiging moet delen, maar wel dat er ruimte moet zijn om te spreken over wat betekenis geeft aan het leven. In Frankrijk is de vraag naar ‘retraites spirituelles’ sinds corona terug spectaculair gestegen!<sup>22</sup>

### 1. Gezin

Een hecht gezinsleven is en blijft het anker van onze samenleving. Zes op tien jonge Vlamingen willen kinderen, maar geven aan dat ze niet weten hoe ze een gezin kunnen combineren met hun job. Vier op tien overwegen daarom zelfs hun kinderwens op te bergen, zo blijkt uit een recente peiling.

Nu er steeds meer tweeverdieners zijn, is de hulp van de hele familie nodig om de combinatie van werk en gezin werkbaar en leefbaar te houden. *It takes a village to raise a child*. Net daarom is er nood aan een ‘familiekrediet’. Daarin worden alle bestaande verlostelsels samengevoegd en niet langer gekoppeld aan de ouder, maar aan het kind zelf. Zo kunnen verlofdagen ook doorgegeven worden aan plus-ouders en grootouders. Het Scandinavische voorbeeld toont aan dat een betere werk/gezin balans niet leidt tot een lagere, maar net tot een hogere werkzaamheidsgraad!<sup>23</sup>

Jonge gezinnen worden vandaag ook geconfronteerd met nieuwe uitdagingen, zoals schermtijd, game-verslavingen en cyberpesten.<sup>24</sup> Ook filmpjes die het zelfbeeld van jongeren ondermijnen, vormen een groeiend probleem. Daarom mag het

---

<sup>20</sup> Ook de terugval van de Katholieke Kerk speelt een rol, denk maar aan de vroeger wijdvertakte parochiale werkingen en caritatieve verenigingen.

<sup>21</sup> Aanwezige ouders, vriendschappen over alle sociale lagen heen en deelname aan het verenigingsleven zijn stuk voor stuk factoren die volgens de econoom Ray Shetty ook bepalend zijn voor de sociale mobiliteit.

<sup>22</sup> Op de site *Ritrit* – ‘het AirBnB voor retraites’ - is het aantal aanvragen voor een verblijf tussen 2021 en 2023 gestegen van 2.000 naar 51.000.

<sup>23</sup> In mijn boek *Economie zkt Geluk* (Lannoo) ga ik dieper in op het verbeteren van de werk-gezin balans.

<sup>24</sup> De link tussen sociale media en mentale problemen zoals angststoornissen, depressie en zelfs anorexie bij jongeren werd intussen uitgebreid gedocumenteerd.

algoritme - dat de sociale media aanstuurt - niet langer bepalen welke berichten er op de tijdlijn van jongeren verschijnen. Op de accounts van jongeren mogen enkel nog chronologisch de berichten verschijnen van vrienden die ze kennen of volgen. Over enkele jaren zullen we ons afvragen hoe het mogelijk was dat we die verslavende algoritmes zolang de breinen van onze kinderen hebben laten vergiftigen! Gelukkig beperken steeds meer ouders zelf al de schermtijd van hun kinderen. In amper vijf jaar tijd is het gebruik van smartphones of tablets bij kleuters meer dan gehalveerd. Een hecht gezinsleven vraagt niet enkel een beleidswijziging, maar ook en vooral een mentaliteitswijziging!

## 2. Onderwijs

Heel wat problemen waar de maatschappij vandaag geen antwoord meer op weet, worden afgewenteld op het onderwijs. Hierdoor hebben leerkrachten steeds minder tijd voor hun kerntaak, met name hun leerlingen de nodige kennis bijbrengen. Het resultaat is dat de kwaliteit van het onderwijs nergens in Europa sneller daalt dan in Vlaanderen.

Om de kwaliteit van ons onderwijs op te krikken, moet de focus terug liggen op het bijbrengen van basiskennis in de klas en meer structuur op school.<sup>25</sup> De nieuwe minimumdoelen leggen daarom de lat hoger voor alle leerlingen.<sup>26</sup> In het bijzonder kansarme jongeren hebben hier baat bij.

Het opkrikken van de kwaliteit van ons onderwijs vraagt echter niet enkel wetgevend werk, maar ook een omslag in de samenleving. 'Aan de ene kant wordt onderwijs beschouwd als het laatste instituut dat voor een stuk maatschappelijke cohesie moet zorgen en worden wij geacht om alle problemen op te

lossen, maar aan de andere kant lijken we steeds verder weg te zakken op de prioriteitenlijst van onze leerlingen en hun ouders. School is, in de ogen van zowel leerlingen als ouders, veel minder belangrijk geworden dan vroeger. Dat zie je ook aan alle vragen die ik krijg van leerlingen om een paar uren of dagen afwezig te mogen zijn. Niet voor een bezoek aan de dokter of de orthodontist, maar om te kunnen sporten, dansen of paardrijden,' stelt directeur Philip Brinckman.

In enkele jaren tijd is het luxeversuim gestegen met maar liefst 25%. Nochtans telt elk lesuur. Eén minuut verliezen per lesuur, betekent aan het einde van het jaar een volle week minder les. Dat kan het verschil maken tussen naar het volgend jaar gaan of blijven zitten! Ouders spelen een bepalende rol in de kwaliteit van ons onderwijs. Door thuis met de kinderen nog wat extra lezen, door naar het oudercontact te gaan en deel te nemen aan het schoolfeest. En waarom betrekken we ouders niet bij de zomerscholen? Als vader en inwoner van de Vlaamse Rand rond Brussel ervaar ik elke dag hoe belangrijk het is dat ouders ook zelf de moeite doen om Nederlands te spreken in en rond de school! Het schoolreglement is niet vrijblijvend, het is de samenvatting van alle rechten en plichten van ouders, leerlingen en leerkrachten.

## 3. Verenigingsleven

Om een goede burger te zijn, moeten we ook uitstijgen boven ons eigen gezinnetje. In jeugdbewegingen, sportclubs en verenigingen krijgt maatschappelijk engagement pas echt vorm. In dat opzicht kent Vlaanderen een grote weelde. De helft van de Vlamingen geeft aan lid te zijn van minstens één vereniging. Toch is de aantrekkingskracht tanende. Na

---

<sup>25</sup> Je kan *fake news* niet onderscheiden van waarheid als je niet over een basis aan feitenkennis beschikt. Het is niet omdat de wereld 'smart' geworden is dat jongeren dat vanzelf ook worden.

<sup>26</sup> Wel moet het eindoordeel of een leerling al dan niet geslaagd is een beslissing blijven van de klassenraad. Leerkrachten kennen de capaciteiten van een leerling het best, want zij zien hem of haar elke dag aan het werk in de klas. De toekomst van een kind mag niet bepaald worden door een of andere anonieme test!

corona zagen heel wat verenigingen slechts een deel van hun leden terugkeren.

Een engagement in het verenigingsleven is de manier bij uitstek om verantwoordelijkheid op te nemen in de samenleving. Daarom diende ik enige tijd geleden in het Vlaams parlement al een voorstel in tot invoering van een vrijwillige burgerdienst. De recente oprichting van lokale ‘vrijwilligerskorpsen’ wijst op een hernieuwde politieke wil om de burger opnieuw aan te spreken op zijn of haar burgerzin.

Het zwakke punt van een vrijwillige regeling is dat in hoofdzaak mensen bereikt worden die al een engagement opnemen, zonder nieuwe groepen in het verenigingsleven te introduceren. Zo raakt de scheiding tussen geëngageerde en geïsoleerde groepen in onze samenleving maar moeizaam doorbroken.

Daarom wil ik het debat openen over de invoering van een ‘verplichte burgerdienst’. Elke jongere doet tussen zijn 16<sup>e</sup> en 18<sup>e</sup> jaar in totaal één maand burgerdienst in een van de talloze vrijwilligersverenigingen die Vlaanderen rijk is. Wie al een engagement opneemt in een vereniging wordt vrijgesteld, evenals wie zich inschrijft voor de vrijwillige legerdienst. Zo scherpen we niet enkel het plichtsbewustzijn bij jongeren aan, maar doorbreken we ook het sociaal isolement door jongeren uit alle lagen van de bevolking terug bijeen te brengen. De bedoeling is om een sneeuwbal op gang te brengen die onze samenleving terug aaneen doet klitten.

Er is maar één activiteit waarvan de inschrijvingen in Vlaanderen nog sneller volgeboekt zijn dan *Tomorrowland* en dat zijn de zomerkampen voor jongeren! Het toont aan dat er een grote vraag leeft naar

kwaliteitsvolle sociale initiatieven. Het middenveld is perfect geplaatst om hier invulling aan te geven. De invoering van een verplichte burgerdienst kan de ideale springplank vormen voor het revitaliseren van initiatieven zoals voedselbedeling en ouderenzorg, maar ook van een *beach clean up* of *repair events*. Meer dan ooit moet het middenveld zich opwerpen als een ‘motor voor gemeenschapsvorming’. Een eigentijds middenveld kan zo een dam vormen tegen zowel de oprukkende vereenzaming in de samenleving als tegen de drang tot verstaatsing in de politiek.<sup>27</sup>

#### 4. Het lokale

In de gemeente Wezembeek-Oppem daalde het aantal cafés de voorbije decennia van 57 tot nu nog slechts 1. Nochtans zegt de lokale huisarts hierover, ‘door het gebrek aan cafés merkte ik bij heel wat patiënten op dat ze eenzaam zijn. Ze weten gewoon niet meer waarheen om mensen te ontmoeten’.

Door de sluiting van cafés, lokale handelszaken en postkantoren in landelijk Vlaanderen hebben dorpen nood aan nieuwe plekken van ontmoeting. Heel wat gemeentes investeren daarom in de vernieuwing van hun dorpskern of creëren nieuwe ‘dorpapunten’ in de buurt van bijv. treinstations met fietsparkings, afhaalpunten voor postpakketjes, cashautomaten, buurtwinkels en terrassen voor de horeca. Zo krijgen onze dorpen een nieuw kloppend hart.

Ook in de steden is er nood aan meer nabijheid.<sup>28</sup> In de stad Mechelen loopt al vele jaren een project met wijkwerkers om verloederde stadswijken op te waarderen. Ze werken er volgens het principe ‘voor wat, hoort wat’. De jongeren in de wijk Otterbeek

---

<sup>27</sup> De traditionele verzuijing in de naoorlogse periode verliep ‘verticaal’, op basis van levensbeschouwing. Nu dreigt onze samenleving ‘horizontaal’ opgedeeld te raken op basis van inkomen, opleidingsniveau of herkomst.

<sup>28</sup> Het Parijse plan om ‘15-minuten wijken’ uit te bouwen waar alle dagdagelijkse behoeften binnen een straal van 15 minuten bereikbaar moeten zijn, is een model waar onze Vlaamse centrumsteden zich uitstekend toe lenen.

kregen een nieuw kunstgrasveld, maar in ruil moesten ze het wel proper houden. Het duurde vele jaren voor de resultaten van deze aanpak zichtbaar werden. Maar in 2015 vertrok vanuit Mechelen geen enkele Syriëstrijder. ‘Ronselaars die in het jeugdhuis opdoken, werden door de jongeren zelf aan de deur gezet,’ vertelt een lokale jeugdwerker.

Lokale wijkwerking klinkt minder spectaculair dan repressie, maar op lange termijn is het onmisbaar om ook het gevoel van veiligheid te herstellen. In een data-analyse toonde een krant recent nog aan dat een zwak sociaal weefsel gepaard gaat met een hoog onveiligheidsgevoel, zelfs als de objectieve criminaliteitscijfers dalen! Wie zijn burens goed kent, voelt zich ook veiliger in zijn straat.

In mijn eigen buurt werd recent een WhatsApp-groep gelanceerd. Binnen de maand was haast de hele wijk lid. Er is nu een levendige interactie, niet enkel online maar ook fysiek. Buren wisselen tuingerief uit, houden elkaars woning in het oog tijdens het verlof en zoeken samen naar oplossingen voor sluiptverkeer. Het resultaat is minder vereenzaming, minder verzuring en meer vertrouwen in elkaar. Dorpen met een hecht sociaal weefsel kennen zelfs minder welvaartsziekten, dat is medisch bewezen!<sup>29</sup>

Ook in de economie is er nood aan meer nabijheid. ‘Amazon zal het lokale jeugdhuis niet sponsoren, een lokale kmo wel,’ stelt Geert Noels in zijn boek *Gigantisme*. Het neoliberalisme staat haaks op het versterken van de lokale gemeenschap! Werken voor een

lokale kmo is veel waardevoller dan rondrijden voor Uber.

De innovatieve kracht van de Europese economie gaat over meer dan een eenmaking van de kapitaalmarkten.<sup>30</sup> Het inzetten van een financiële bazooka heeft enkel zin als er ook ondernemers klaarstaan om de vele miljarden te doen ‘werken’. Een economische heropleving kan niet zonder een heropleving van het lokaal ondernemerschap.<sup>31</sup> Er is ontzettend veel nood aan een maatschappelijke herwaardering van appetijt voor risico, werklust en beroepsfierheid!

## 5. Integratie

In een samenleving die diverser wordt, groeit de nood aan waarden die we allen geacht worden te delen. Daarbij is het belangrijk een onderscheid te maken tussen de betekenis van ‘cultuur’ en ‘beschaving’. Beschaving gaat over publieke waarden en instellingen. Cultuur gaat over tradities, taal, erfgoed en een levenswijze.

Onze beschaving is mede de vrucht van de Europese geschiedenis. Democratie werd uitgevonden door de Grieken. Een goed georganiseerde staat die de democratische waarden afdwingt, is een erfenis van de Romeinen. Het Christendom legde de nadruk op persoonlijke verantwoordelijkheid en verbondenheid. De Verlichting opende onze geesten voor de analyse van de rede en de drang naar kennis en waarheid. De Franse revolutie introduceerde gelijkwaardig burgerschap. En als reactie op twee

---

<sup>29</sup> Het zogenaamde ‘Roseto-mysterie’ gaat over het Amerikaanse dorpje Roseto, waar bewoners opvallend weinig hartziekten hadden in de jaren 1950. Onderzoekers ontdekten dat dit niet kwam door dieet, genetica of beweging, maar door de hechte sociale gemeenschap. Mensen zorgden voor elkaar, leefden samen met meerdere generaties en kenden weinig stress. Deze sociale verbondenheid beschermde hun gezondheid. In Vlaanderen is er daarom meer openheid nodig rond meerdere generaties die samen onder één dak willen wonen.

<sup>30</sup> Vrijhandel mag niet enkel multinationals ten bate komen. Daarom is er nood aan een Europese vennootschapsstructuur waardoor ook lokale ondernemers zonder administratieve hindernissen de vruchten kunnen plukken van de ééngemaakte Europese markt.

<sup>31</sup> Tegenover een neoliberale wereldeconomie waarbij het ‘ieder voor zich’ geldt, staat het Rijnlandmodel. De sociaal gecorrigeerde vrije markt verzoent welvaartscreatie met sociale bescherming. Daarbinnen wordt de ‘sociale mobiliteit’ verzekert door toegankelijk en kwaliteitsvol onderwijs.

Wereldoorlogen werden de mensenrechten en non-discriminatie verankerd in verdragen. De waarden die voortvloeien uit de Europese geschiedenis zijn universeel van aard en staan open voor iedereen die ze mee wil onderschrijven. Maar iedereen wordt ook geacht ze te respecteren. Binnen deze - onkreukbare - grenzen van de Europese beschaving kunnen verschillende culturen vreedzaam samenleven met respect voor elkaars eigenheid.

De terreurdaden die de voorbije jaren plaatvonden in heel Europa vormden ook een aanslag op deze Europese waarden. Zo was de aanslag op de redactie van *Charlie Hebdo* in Parijs ook een aanslag op de vrijheid van meningsuiting. Andere terreurdaden waren dan weer gericht op onze levensstijl: een concerthal, een café of een kerstmarkt. Het was een aanslag op onze *European way of life*, op wat het leven mooi en de moeite waard maakt.

Om onze democratie beter te beschermen tegen extremistisch geweld moeten politie en justitie meer armslag krijgen. Maar daarbij mogen we nooit toegeven aan de autoritaire lokroep om de rechtstaat aan de kant te schuiven. In Frankrijk stelde Marine Le Pen voor om een referendum te organiseren over de herinvoering van de doodstraf. Maar ook bij ons werden onder het mom van 'gewapend bestuur' al voorstellen gelanceerd om arrestaties uit te voeren zonder rechterlijke controle. 'Het is opmerkelijk hoe snel sommige politici, die beweren op te komen voor de Verlichting, datzelfde licht willen uitdraaien voor burgers die het met hen oneens zijn,' stelt journalist Rik Van Cauwelaert.

We delen allen dezelfde Europese beschaving, toch is iedereen van 'ergens'. Het is daarom belangrijk dat we onze Vlaamse cultuur, haar tradities, erfgoed en de Nederlandse taal een toekomst blijven geven in een diverse samenleving. We hebben dus geen boodschap aan cultuurrelativisme, wel integendeel! De

Vlaamse identiteit moeten we uitdragen vertrekkende vanuit een gezonde dosis vertrouwen in de aantrekkingskracht van onze cultuur. De Vlaamse cultuur bewaren gaat niet lukken door anderen uit te sluiten. Sociaal isolement opent net de deur voor radicalisering. Wel moet iedereen de rijkdom van ons verenigingsleven leren ontdekken. *Le nationalisme, c'est la haine des autres. Le patriotisme, c'est l'amour des siens.*

Dat neemt niet weg dat elke gemeenschap ook nood heeft aan grenzen, zowel moreel als fysiek. Waar grenzen niet langer gerespecteerd worden, worden op termijn muren opgetrokken. Daarom moet er kordaat opgetreden worden tegen illegale massaimmigratie en mensensmokkel. De controle aan de Europese buitengrenzen moet verder versterkt worden. De achilleshiel blijft evenwel het terugkeerbeleid van mensen zonder papieren, in het bijzonder van criminelen. Om de medewerking door derde landen bij de terugkeer van hun onderdanen te verhogen, moet de EU ook haar instrumenten op het vlak van visabeleid, economische steun en ontwikkelingssamenwerking daartoe inzetten.

Nieuwkomers hebben naast rechten ook plichten en moeten dus bereid zijn een bijdrage te leveren aan onze maatschappij door werk te zoeken, de taal te leren en zich in te burgeren. Omgekeerd moeten we ons onthouden van stigmatisering. Taalgebruik 'vanuit de buik' kan een samenleving werkelijk uiteenrijten. Door meer te vragen van nieuwkomers op het vlak van integratie, helpen we hen mee op weg naar een beter leven en versterken we tegelijkertijd de samenhang in onze samenleving.

## Omslag in het bestuur

---

Om de omslag in onze manier van samenleven te ondersteunen, is er ook een omslag nodig in onze manier van besturen. In een tijd van wantrouwen en fragmentering, hebben

burgers nood aan bestuurders die gedreven worden door herkenbare waarden. De samenleving vraagt niet om meer regels en controle, wel om meer richting. De politiek moet voorbij de volgende peiling durven kijken en zich richten op de lange termijn, op de volgende generatie. De lange termijn voor ogen houden, is de definitie van verantwoordelijk besturen.

Dat kan alleen maar lukken als we beginnen met een eerlijke analyse van de realiteit van vandaag. Met de waarheid te verbloemen, helpen we niemand vooruit. Als er zaken in onze maatschappij niet lopen zoals gehoopt, dan dragen we daar allen een deel van de verantwoordelijkheid voor. Tekortkomingen durven erkennen, is de enige manier om echte verandering op gang te brengen.

## **1. Van klikzucht naar standvastigheid**

In de Wetstraat leeft verwarring tussen standpunten die gedeeld worden op sociale media<sup>32</sup> en standpunten die gedeeld worden door de stille meerderheid van de bevolking. Om het aantal likes en volgers op te drijven, is de verleiding groot om mee te surfen op de golven van boze tweets en zo de gevoelens van onvrede verder uit te vergroten. Sociale media belonen extreme standpunten, terwijl de meerderheid van gewone Vlamingen redelijkheid predikt. Want in tegenstelling tot de reacties op sociale media, zijn de opinies van de brede bevolking niet extremer geworden. In Nederland onderzocht sociaal wetenschapper Quita Muis hoe de

standpunten van de Nederlanders de voorbije jaren evolueerden. Daarbij komt ze tot de conclusie dat de opinies van de Nederlanders helemaal niet verder uit elkaar zijn gedreven.

Deze vaststelling geldt niet enkel voor Nederland, maar voor de meeste Europese landen. Tot die conclusie komt politicoloog Larry Bartels in zijn boek *Democracy Erodes from the Top*. Daarin brengt hij talloze onderzoeken samen uit heel Europa over kernthema's zoals economie, sociale herverdeling, migratie en de EU. Ook daaruit blijkt dat de voorbije twintig jaar de standpunten van de meerderheid van de Europeanen relatief stabiel zijn gebleven. De meeste kiezers zitten nog in het midden, maar het zijn de middenpartijen die de middenpositie hebben verlaten!

Uit het onderzoek van Bartels blijkt dat het electoraal succes van extreme partijen vooral afhankelijk is van de mate waarin centrumpartijen het discours van populistische overnamen en zo zelf hun thema's op het voorplan plaatsen.<sup>33</sup> Het succes van de extremen hangt dus in grote mate af van de standvastigheid van de democraten. Een democratie overleeft niet enkel dankzij de weerbaarheid van zijn instellingen, maar ook dankzij het karakter en de overtuiging van de politieke leiders die erin opereren.

Hoe instabieler het wereldtoneel, hoe groter het verlangen van kiezers naar een stabiel centrum. In de politiek is er daarom een cultuuromslag nodig van de profileringsdrang op sociale media naar standvastig besturen.

---

<sup>32</sup> Sociale media hebben ook een invloed op het parlementaire debat. Steeds vaker doen parlementsleden tussenkomsten die enkel gericht zijn op het delen van een filmpje op sociale media zonder nog te luisteren naar de tegenargumenten van de collega's. Zo fragmenteert ook het parlementaire debat waarbij parlementsleden enkel nog spreken voor de eigen bubbel van volgers op sociale media en niet in tegensprekelijk debat gaan met elkaar. De kiezer hoort op sociale media slechts een eenzijdige boodschap, zonder nog geconfronteerd te worden met woord en wederwoord. Nochtans is net dat de kern van de democratie.

<sup>33</sup> Een sprekend voorbeeld uit eigen land was de val van de regering Michel in 2019 over het Migratiepact. Ook al leidde dit toen niet tot een migratiecrisis, toch werd het omwille van de politieke crisis errond als nog het belangrijkste thema bij de daaropvolgende verkiezingen. In 2024 was koopkracht veruit het belangrijkste thema, ook al lag het aantal asielaanvragen toen aanzienlijk hoger dan in 2019.

Zonder standvastig leiderschap vertaalt de nood aan stabiliteit en orde zich in een roep naar autoritarisme.

‘De enige manier om te streven naar redelijkheid, verantwoordelijkheid en beleefdheid is dat te doen op een redelijke, verantwoordelijke en beleefde wijze,’ stelt de voormalige Tsjechische president Vaclav Havel. Standvastigheid is dus niet hetzelfde als afstandelijke rationaliteit. Standvastigheid vereist leiderschap dat gedreven wordt door diepgewortelde waarden.

Pleiten voor standvastigheid is ook niet hetzelfde als pleiten voor het status quo! Mensen willen van hun leiders horen hoe ze uitdagingen als inflatie, begroting, justitie en migratie onder controle zullen krijgen. Standvastigheid betekent ‘koers houden’ bij het doorvoeren van structurele hervormingen, ook als dit niet populair klinkt. ‘Want voor wie niet weet naar welke haven hij vaart, is geen enkele wind gunstig,’ zei Seneca al.

Wie koers houdt, zal op termijn daarvan ook de electorale vruchten plukken. Kiezers worden nog steeds makkelijker overtuigd door de resultaten die ze zien op het terrein dan door de slogans en verontwaardiging die ze lezen op sociale media!<sup>34</sup> De Amerikaanse filosoof Cornel West maakte ooit het verschil tussen thermometer-politici (die hun beleid afstemmen op peilingen) en thermostaat-politici (die een richting bepalen en doorzetten). In deze instabiele tijden klinkt de roep naar thermostaat-politici steeds luider!

## **2. Van subsidiecultuur naar kerntaken**

Sinds 2000 zijn de uitgaven voor subsidies in ons land meer dan verdubbeld, zowel op Vlaams als op federaal niveau. Deze evolutie is mede het gevolg van een beleid waarbij de kiezer niet langer beschouwd wordt als een burger met rechten en plichten, maar als een ‘consument van de overheid’. De cultuur van subsidies toekennen, is begonnen met het gratis-beleid van de socialistische voorman wijlen Steve Stevaert. Gratis leidt echter tot verspilling. Daarenboven bestaat gratis niet. Er is altijd iemand die betaalt, met name de belastingbetaler.

Intussen is de subsidiecultuur doorgeschoten met allerlei kortingsbonnen en fiscale koterijen. Zelf legde ik in het Vlaams parlement nog de wantoestanden bloot waarbij subsidies toegekend werden voor het inhuren van ‘konijnenfluisteraars’. Subsidies zijn al te vaak niet veel meer dan symptoombestrijding, ze maskeren dieperliggende problemen die onaangeroerd blijven. De huidige subsidiecultuur komt in steeds scherper contrast te staan met de grote uitdagingen waar de brede publieke opinie wel van wakker ligt, zoals de kwaliteit van het onderwijs of de toekomst van onze maakindustrie.

De cultuur van subsidies moet plaats maken voor een focus op de kerntaken. De vraag die het beleid zich daarbij moet stellen is niet: ‘wie moet er iets bijkrijgen?’ Maar wel ‘wat moet er veranderen om onze systemen weerbaar en duurzaam te maken?’ De overheid is immers niet bedoeld als uitdeler van subsidies, wel als

---

<sup>34</sup> De grootste vijand van het populisme is de realiteit. Trump doet zich voor als de verdediger van de gewone arbeider, maar hij doet niets om hun levensstandaard te verbeteren. Geen betere ziekteverzekering, geen beter onderwijs, geen herstel van jobs in de industrie, geen verlaging van de prijs van de winkelkar. De Brexit is begonnen met de belofte van meer geld voor de gezondheidszorg en minder migratie, maar het heeft geleid tot verarming en meer ongecontroleerde migratie. In Nederland wist Geert Wilders geen van zijn beloftes waar te maken, waarna hij de stekker uit zijn eigen regering trok. In Vlaanderen heeft het VB in de gemeentes waar het mee in het bestuur is gekomen amper een koerswijziging doorgevoerd, ook niet rond asielcentra. Burgers zullen niet nalaten om hun recht op vrije meningsuiting te gebruiken om ook populistten te wijzen op de kloof tussen hun woorden en daden, niet in het minst op sociale media.

bouwer van structuren om het leven van de mensen te verbeteren.

### 3. Van regeldrift naar responsabilisering

In 1962 telde de Stedenbouwwet slechts veertien pagina's, Frans en Nederlands samen. Vandaag telt het 'Zakboekje' ruimtelijke ordening 1.200 pagina's. In de naoorlogse periode waren er te weinig regels en werd erop los gebouwd in Vlaanderen. Nu zijn we in de omgekeerde situatie beland, er zijn ontzettend veel regels waardoor er nog amper iets gebouwd kan worden.

De regeldrift is al te ver doorgeschoten. Het lijkt wel alsof talloze administraties van achter hun burelen elk risico in de samenleving trachten af te dekken door alsmaar nieuwe regels op te stellen. Elk incident geeft aanleiding tot weer nieuwe procedures en controles. Een sprekend voorbeeld is het boek *Kamer 235* waarin rusthuisbewoonster Lieve Flour de talloze regeltjes aanklaagt die de sociale verbondenheid in woonzorgcentra belemmeren. Zelfs een medebewoner helpen om het vlees te snijden, is formeel verboden wegens te gevaarlijk!<sup>35</sup>

De overheid tracht te beheersen wat het niet langer aan de mensen durft toe te vertrouwen. Niet enkel de burger voelt zich intussen verstikt door al die regels. Ook het bestuur zelf raakt stilaan dichtgeslibd. In de Wetstraat doet zelfs de boutade de ronde dat 'de snelste manier waarop Poetin Vlaanderen kan

lamleggen, is door naar de Raad voor Vergunningsbetwistingen te stappen.' De onmacht van de overheid om essentiële infrastructuur nog binnen een redelijke termijn (en budget) te realiseren, ondergraaft het geloof in de kracht van de democratie.<sup>36</sup>

De overheid moet terug kunnen bouwen! Om het fileleed terug te dringen en de verkeersveiligheid te verhogen, zijn er wegwerken nodig. Om de straffeloosheid aan te pakken, hebben we nood aan moderne gevangenissen en detentiehuizen. Om woningen betaalbaar te maken, moeten we terug kunnen (ver)bouwen op de plekken die daartoe voorzien zijn.

Elke regering belooft de regulitis te zullen terugdringen. Er werden al talloze schrapsessies georganiseerd waarbij voor elke nieuwe regel er twee bestaande regels moesten worden geschrapt. En toch komen er alsmaar meer regels bij. Het is dus tijd om het over een andere boeg te gooien.

De overheid moet zich zo veel mogelijk beperken tot het bepalen van de doelstellingen, zonder op te leggen *hoe* die doelstellingen bereikt moeten worden. Voor de *wijze* waarop die doelstelling bereikt wordt, moet het vertrouwen hebben in de mensen op het terrein. Tussentijds kan de vooruitgang gemonitord worden door het inzetten van datamining.<sup>37</sup> Ook vanuit de Europese Unie moet er vaker gewerkt worden met doelstellingen waarbij de lidstaten vrij gelaten worden in de wijze waarop ze die bereiken. Dat

---

<sup>35</sup> In Nederland werd het woonzorgbedrijf *Buurtzorg* al vijfmaal verkozen tot werkgever van het jaar. Buurtzorg levert woonzorg aan een iets lager dan gemiddelde prijs, maar met een bovengemiddelde kwaliteit aan dienstverlening voor de bewoners én een hoger dan gemiddeld loon voor het zorgpersoneel. Hun geheim? Het bedrijf wordt gerund door het zorgpersoneel zelf. Het combineert het beste van links en rechts: met belastinggeld wordt kleinschalige zorg geleverd door zelfstandige vakmensen. Buurtzorg kan ook in Vlaanderen een antwoord vormen op de vraag naar menselijker georganiseerde woonzorgcentra.

<sup>36</sup> De Amerikaanse auteur Ezra Klein bracht recent de bestseller *Abundance* uit, waarin hij stelt dat het verlies van de Democraten mee te wijten is aan hun onmacht om nog grote projecten te realiseren waarmee ze het leven van de Amerikanen beter kunnen maken.

<sup>37</sup> Datamining is effectief voor het opsporen van onregelmatigheden. Maar de finale beslissing over het al dan niet opleggen van een maatregel moet zo veel mogelijk gebeuren op basis van een menselijk oordeel en zo min mogelijk op basis van een geautomatiseerd sanctiemechanisme.

is een veel betere manier om de regeldruk te verlichten dan de wilde liberalisering van Elon Musk en zijn DOGE!

Een verantwoordelijke bestuursstijl betekent mensen terug meer vertrouwen geven. Niet elk detail reguleren, maar duidelijke kaders bieden en het dan overlaten aan de mensen op het terrein. Zo bewerkstelligen we een cultuuromslag van betutteling naar responsabilisering. Scholen, ondernemingen of verenigingen die de beoogde doelstellingen halen, moeten beloond worden met minder papierwerk, minder controle en meer vertrouwen. De middelen die daardoor vrijkomen, kunnen ingezet worden om wie de doelstellingen niet haalt of zich niet aan de afspraken houdt, nauwer te begeleiden en desnoods te sanctioneren. Zo versterken we ook het rechtvaardigheidsgevoel in de samenleving.

Als we initiatief en creativiteit willen doen herleven, dan moeten we onze ondernemers, leerkrachten, verplegers en vrijwilligers verlossen van onnodige administratieve overlast, zodat ze hun tijd terug kunnen investeren in wat echt rendeert voor onze economie en samenleving, met name lesgeven, verzorgen en ondernemen.

#### **4. Van bureaucratie naar lokale verbondenheid**

Wie vandaag contact heeft met de overheid, ervaart vaak afstand en onpersoonlijkheid. Loketten zijn vervangen door digitale formulieren, waardoor de aanspreekbaarheid van de overheid afneemt. Niet alles moet gecentraliseerd, gedigitaliseerd of geoutsourcet worden. De kracht van besturen ligt vaak nog in het lokale, waar mensen de resultaten van het beleid zelf kunnen zien en ervaren. Een cultuuromslag in het bestuur betekent daarom ook opnieuw investeren in nabijheid.

Het bestuursniveau dat veruit het meest vertrouwen geniet bij de Vlamingen is het lokale. De kracht van het lokale bestuur schuilt net in het directe contact tussen politiek en burger. Een burgemeester is door iedereen aanspreekbaar en kent zijn inwoners vaak bij de voornaam. Dat schept een cultuur van overleg en inspraak. Dat directe contact is ook de reden waarom initiatieven rond burgerparticipatie betere resultaten kunnen voorleggen op lokaal niveau zoals wijkoverleg dan nationale initiatieven zoals burgerpanels of referenda.

Lokale besturen hebben nood aan meer slagkracht en autonomie. Om dat mogelijk te maken, pleit ik voor een 'staats hervorming richting de lokale besturen'. In het bijzonder bevoegdheden die te maken hebben met het lokaal sociaal weefsel en de hernieuwing van dorpskernen worden best overgeheveld van het federale en Vlaamse niveau naar het lokale, inclusief de volledige financiële middelen!

Steeds meer inwoners van het platteland hebben het gevoel dat de publieke infrastructuur in hun dorp achteruitgaat. Denk maar aan het verdwijnen van bankkantoren, postrondes, trein- en bushaltes. In Frankrijk toonde de politicoloog Jérôme Fourquet aan dat hoe groter de afstand is tot een treinstation, hoe meer steun er is voor het *Rassemblement National* van Le Pen. Ook bij ons rukte het VB bij de parlementsverkiezingen van 2024 vooral op in landelijk Vlaanderen. En toch lukte het heel wat burgemeesters om in diezelfde landelijke gemeentes amper enkele maanden later alsnog een klinkende verkiezingsoverwinning te behalen!

Na de doorbraak van het Vlaams Blok in 1991 besliste de Vlaamse overheid om fors te investeren in de leefbaarheid van de grootsteden. Doorheen de jaren is de verhouding tussen stad en platteland evenwel scheefgegroeid. Een inwoner van een dorp krijgt tegenwoordig tot tien keer minder steun

vanuit de Vlaamse overheid dan een inwoner van een stad. Er is nood aan een omslag waarbij ook de dorpen in Vlaanderen terug worden opgewaardeerd en lokale bestuurders de vereiste hefboomen in handen krijgen om een beleid uit te tekenen op mensenmaat.

Zo maken we de omslag van een regulerende overheid die van bovenaf aanstuurt naar een gemeenschap die we opbouwen van onderuit: de buurt, het dorp en het verenigingsleven. Want indien we willen dat de mensen terug met meer vertrouwen naar de buitenwereld kijken, moeten ze zich eerst verzekerd voelen van een vertrouwde thuisbasis. *'All of life is a series of daring explorations from a secure base. And our secure base, for most of us, is a secure family. It's a secure home. A community that is prospering,' stelt de Amerikaanse journalist David Brooks.*

## 5. Van globalisering naar Europese autonomie

Door de globalisering is de macht van de natiestaat tanende. Techbedrijven gaan aan de haal met onze data. Oneerlijke concurrentie door Chinese staatsbedrijven bedreigt onze industriële productie. Internationale conflicten brengen ongecontroleerde migratiestromen op gang. De gevolgen van de klimaatopwarming houden geen rekening met landsgrenzen. Deze excessen van de globalisering hebben de voorbije jaren een tegenbeweging op gang gebracht waarbij nationale staten weer terugplooiën op zichzelf.

Het meest uitgesproken voorbeeld hiervan is de *America First* politiek van Trump. Zijn tariefoorlog is niet zozeer ingegeven door een economische logica. Het is veeleer een expressie van een cultureel verzet tegen het betekenisloos consumentisme dat de globalisering de Amerikanen heeft opgeleverd. Wat heb je aan de keuzevrijheid tussen 1000'en spotgoedkope kledijstukken als je job in de lokale autofabriek verloren gaat? Om op deze onvrede een antwoord te bieden, zullen Democraten een nieuw verhaal moeten schrijven dat de herwaardering van het lokale weet te combineren met de nood aan allianties tussen democratische landen.<sup>38</sup>

Nu de VS zich afkeert van de rest van de wereld, moet Europa haar eigen lot in handen nemen. De voorbije decennia hebben we onze militaire verdediging uitbesteed aan de VS. Onze energiebevoorrading aan Rusland. Onze industriële productie aan China. En de controle van onze buitengrenzen aan Turkije, Tunesië en Libië. In geval van crisis werkte deze afhankelijkheid ontwrichtend, zowel voor de Europese politiek als voor de samenleving. De oorlog in Oekraïne en de handelsoorlog van Trump hebben alvast het besef doen doordringen dat strategische autonomie een kwestie is van overleven voor de EU. Dat geldt zowel op het vlak van defensie, technologie, energie als voedselvoorziening. De mensen verwachten dat de EU hen bescherming biedt tegen de *uitwassen* van de globalisering, zonder zich af te sluiten van de wereld. *Protect, without protectionism.*<sup>39</sup>

---

<sup>38</sup> *'All politics are local, especially in national politics.'* Het is een citaat van de Amerikaanse politicus Pete Buttigieg in zijn boek *Shortest Way Home*. Als Democraat slaagde hij erin om in de Republikeinse staat Indiana de burgemeesterssjerp te veroveren van de stad South Bend. Door de teloorgang van de lokale auto-industrie was het een stad in verval. Buttigieg wist South Bend een nieuw elan te geven, hetgeen hem respect opleverde van zowel Democratische als Republikeinse kiezers. Net dankzij zijn lokaal engagement geniet hij nu ook nationaal aanzien. Buttigieg wordt getipt als potentiële presidentskandidaat voor de Democraten in 2028.

<sup>39</sup> In de naoorlogse periode profiteerde Vlaanderen volop van haar ligging in het hart van de toen pas opgerichte Europese Gemeenschap. Via de haven van Antwerpen stroomden de Amerikaanse investeringen in het kader van het Marshall-plan haast letterlijk binnen. In het decennium dat daarop volgde, verdubbelde de welvaart in Vlaanderen (en stak toen Wallonië voorbij). Vandaag biedt zich voor de Vlaamse economie een nieuwe opportuniteit aan om ons wagonnetje aan de Europese trein te haken. De EU ontrolt een investeringsgolf om onafhankelijk te worden van Russisch gas, Chinees

Geen enkele lidstaat in Europa is nog machtig genoeg om deze globale uitdagingen alleen de baas te kunnen. Het enige bestuurlijke niveau dat voldoende omvang in de schaal kan werpen, is de EU. Ondanks alle beperkingen van de EU bevindt het vertrouwen van de Europeanen in de EU zich op het hoogste peil in twintig jaar! 70% van de Europeanen beschouwt de EU als een plaats van 'stabiliteit in een turbulente wereld'.

De voormalige topman van de Nederlandse chipmaker ASML drukte recent zijn hoop op een Europese renaissance uit: 'Ik ben een optimist die zich zorgen maakt. Maar ik geloof dat finaal de realiteitszin overwint. Als we het goed doen, kunnen we over tien jaar terugkijken en zeggen dat Trump het beste was dat ons kon overkomen. We hebben sterke bedrijven, mooie universiteiten, ongelooflijk veel kennis. Ik hoor soms dat we de trein gemist hebben. Natúúrlijk klopt dat niet. Er ligt nog zo veel te winnen. Maar we gaan wel wat moeten doen aan de regels, we moeten geld mobiliseren en we moeten samenwerken. Ik vind dat we een gaaf continent hebben. Met normen en waarden die heel dicht staan bij wat ik belangrijk vind. Ik noem het een verantwoordelijke samenleving. Zo'n maatschappij streeft naar zo veel mogelijk mensen aan het werk met een redelijk inkomen, goede scholing voor elk kind, zorg voor wie het nodig heeft en veiligheid, of het nu over digitale, klimaat- of fysieke gaat.'

## **Slot: *The European way of life***

---

*'Een stad is niet sterk door haar muren of schepen, maar door de éénheid van haar burgers'* - Isocrates

---

staatskapitalisme en Amerikaanse tech-bedrijven. Ongetwijfeld zullen de eurosceptici in Vlaanderen weer klaar staan met het apothekersschaaltje om te stellen dat Vlaanderen een 'netto-betalder' is aan deze Europese investeringsfondsen. Maar met onze havens, export-gedreven kmo's en toponderzoek heeft Vlaanderen net ontzettend veel te winnen bij een Europees investeringsbeleid. De toekomst van Vlaanderen zal Europees zijn, of ze zal niet zijn!

Europa is begonnen als een 'place'. Een geografische plek waar mensen genieten van vrede en voorspoed. Het herbergt een unieke combinatie van een hoge levensstandaard, sociale bescherming en gezondheidszorg. Maar Europa is meer dan een welvaartsmodel.

Intussen is Europa ook uitgegroeid tot een 'space', een samenleving waar mensen ook waarden delen. Het gaat over het democratische recht om onze leiders zelf te kiezen. De vrijheid om van mening te verschillen, in een gezamenlijk zoektocht naar kennis en waarheid. De bescherming tegen de willekeur van de overheid, door een onafhankelijke rechtstaat. De gelijkheid van man en vrouw en de verdediging van de menselijke waardigheid.

De waarden die onze Europese samenleving schragen, zijn universeel van aard. Maar wat de Europese beschaving net zo bijzonder maakt, is de ruimte die er blijft voor de eigen culturele identiteit. Respect voor de eigen taal, gewoontes en lokale tradities is nog steeds een hoeksteen van de Europese gedachte. *In varietate concordia*. Verenigd in verscheidenheid.

Het zal niet volstaan om de interne markt te hervormen en een Europese defensie uit te bouwen om opnieuw 80 jaar vrede en voorspoed te garanderen. Europa is intussen meer dan een economische markt, zelfs meer dan een vredesproject. We gaan de Europeanen niet dichter bij elkaar brengen door oorlogsretoriek, wel door een appel op de collectieve verantwoordelijkheidszin. Europa

heeft nood aan een ‘cultureel cement’ voor haar samenlevingsmodel.<sup>40</sup>

Tot voor kort werden deze Europese waarden als vanzelfsprekend beschouwd. Nu ze bedreigd worden door autocraten van buiten de EU en door populistten binnen de EU, komen we terug tot het besef dat ze de moeite waard zijn om te verdedigen. Europa moet daarom een verhaal brengen dat mensen verbindt. Niet als een technocratisch project van markten en normen, maar als een gemeenschap van lotsverbondenheid. Als een beschaving die geloof heeft in de mens, maar die ook grenzen stelt waar nodig. Als een samenleving waar rechten en vrijheden samengaan met plichten en verantwoordelijkheid.

Ook al is de VS welvarender dan de EU, toch zien we hoe de Amerikaanse samenleving aan het uiteenrafen is. Laaggeschoolden hebben twee jobs nodig om rond te komen. Gezondheidszorg is een luxeproduct. Druggebruik ruikt vaders weg uit gezinnen. Drie miljoen Amerikanen zitten in de gevangenis. Voor de gewone Amerikaan is de ‘American Dream’ verder weg dan ooit. Het is deze maatschappelijke onvrede die de voedingsbodem vormt voor het populisme van Trump.

Europa is de VS niet, maar ook onze samenleving is kwetsbaar. ‘Er bestaat geen politiek vaccin tegen het trumpisme. Wat telt, is hoe elk van ons zich opstelt in deze woelige tijden. Beleefd zijn, afspraken nakomen, woord houden, vertrouwen opbouwen, verbinden door te zoeken naar waarden die verenigen. De geschiedenis zal onthouden hoe we ons opgesteld hebben in deze tijden van crisis’, zo vat Geert Noels onze collectieve opdracht samen.

We moeten de poging van populistten en extremisten om onze democratie omver te werpen, beantwoorden met een ‘omwenteling van waarden’. Niet met holle slogans als *Make Europe Great Again*, maar vertrekkend vanuit de vraag hoe we het alledaagse leven terug beter kunnen maken, in het gezin, op school en in het dorp. De paradox wil dat de aanval van Trump op de Europese waarden net het ontwaken betekent van een collectief bewustzijn over de waarde van onze samenleving, van onze *European way of life*. Als iets aanvoelt als het einde, kan dat ook het begin zijn van iets nieuws!

### **Peter Van Rompuy**

Fractieleider Vlaams parlement (cd&v)

---

<sup>40</sup> De *New Deal* van de voormalige Amerikaanse president F.D. Roosevelt bevatte naast economische en sociale hervormingen ook een cultureel luik om de beleving van de Amerikaanse geschiedenis en waarden terug aan te wakkeren. Voor de EU zal het niet volstaan om het Draghi-plan uit te voeren, er is ook nood aan culturele Europese lente.